

Opponensi vélemény

Nagy Beáta: Nemek forradalma: A nők vezetővé válásának akadálypályája
című nagydoktori értekezéséről

A „gender” fogalma napjainkban nem tartozik a tudományos közbeszéd legnépszerűbb kategóriái közé, inkább illiberális politikai diskurzusok, illetve a “gender studies” tudományág elleni támadások kontextusában jelenik meg. Ennek ellenére a társadalmi nemek interdiszciplináris és interszekcionális tanulmányozása továbbra is nélkülözhetetlen a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatához. Nagy Beáta könyve ebbe a tudományos hagyományba illeszkedik, és ezért is bátor, időszerű és hiánypótló munka.

A mű a nők vezetővé válásának akadályait térképezi fel Magyarországon, bizonyos elemeiben nemzetközi összehasonlításba ágyazva. Egyben összefoglalja Nagy Beáta korábbi kutatásainak főbb eredményeit is. A könyv legnagyobb erénye, hogy az empirikus eredményeket nemcsak az egyének, hanem a társadalmi struktúra szempontjából tárgyalja, illetve történeti és intézményi beágyazottságukban elemzi.

Az első fejezet, „A genderrezsím makroszintű koncepciója” mélyreható áttekintést ad a genderrezsím fogalmáról. Connell elméletéből kiindulva Nagy Beáta részletesen elemzi a jóléti államokra összpontosító genderrezsím-koncepciókat, különös tekintettel Pascall és Lewis klasszikus megközelítésére. Ezt követően kritikailag vizsgálja Sylvia Walby koncepcióját, amelyet összevet Shire és Nemoto 2020-as kiterjesztésével. Ez utóbbi genderrezsím-variáns különösen releváns a magyar és lengyel illiberális államok szempontjából. A fejezet jelentősége abban áll, hogy átfogó elméleti keretet nyújt a nemi egyenlőtlenségek vizsgálatához, és ráirányítja a figyelmet a strukturális egyenlőtlenségekre, illetve az azokat fenntartó mechanizmusokra. Ez a fókusz a kötet egyik legfontosabb erőssége, s egyúttal kiemelkedő hozzájárulása a magyar nyelvű nemi egyenlőtlenség-irodalomhoz.

A fejezet további része a magyar és a japán genderrezsímek izgalmas összehasonlítását nyújtja. Nagy Beáta amellet érvel, hogy mindkét esetben konzervatív genderrezsímről beszélhetünk, de ezek hagyományai és jelenlegi manifesztációi különbözőek. Talán érdemes

megjegyezni, hogy egy későbbi munkájában Walby maga is beemelte a konzervatív genderrezsimeket a szociáldemokrata és neoliberális típusok mellé. A magyar olvasó számára különösen tanulságos egy olyan gender rendszer vizsgálata, (Japánban) ahol szintén nem az egyén, hanem a család és a háztartás alkotja a társadalom alapegységét, ami eleve korlátozza a nők esélyegyenlőségi törekvéseit. Számos elem emlékeztet a magyar rendszerre, ugyanakkor a japán nemi egyenlőség-politika sok tekintetben előremutatóbb a magyarnál. Különösen hasznos a genderrezsimek indikátorokra bontása, amely formában a nemzetközi irodalomban sem gyakran találkozunk vele, és amely az alapos összehasonlító elemzések szilárd alapjául szolgálhat. A fejezet kiválóan bemutatja a koncepciót, a japán–magyar összehasonlítás pedig egy konkrét eseten keresztül illusztrálja annak empirikus hasznosságát.

A második fejezet a szervezetszociológiai irodalom gender szempontú áttekintése. Az 1970-es évektől feminista szerzők kezdték vizsgálni, milyen strukturális akadályok gátolják a nők karrier-előmenetelét a szervezeteken belül. Ez a fejezet ennek az irodalomnak egy alapos, szakszerű és intelligens összefoglalása, amely nélkülözhetetlen az empirikus anyag megértéséhez, ugyanakkor önmagában is értékes hozzájárulás. Magyar nyelven ugyanis nem áll rendelkezésre ilyen részletes leírás az „univerzális munkavállaló” koncepciójáról, amely a munkahely gender szempontú elemzésének egyik alappillére. A fejezet nemcsak a kimeneteket, hanem az azokhoz vezető mechanizmusokat is gondosan feltárja. Érdemes lenne Williams és szerzőtársa 2012-es cikkét is beemelni, amely megerősítené az érvelést, hiszen a szerzők azt mutatják ki, hogy a modern, „lean production” típusú szervezetekben hasonló módon konstruálódik újra a nem jelentősége.

A harmadik fejezet a vezetők közötti nemi dinamikára koncentrál nemzetközi összehasonlításban. Magyarország helyzete ebből a szempontból különösen érdekes: a női vezetők aránya az államszocializmus időszakában, sőt az azt követő években is relatíve magas volt, majd ez a trend megfordult, és Magyarország mára lemaradt. Nagy Beáta tehát egy visszafejlődési tendenciát mutat be. A fejezet legfontosabb része a nők vezetővé válásának akadályait összegzi. Ez egy rendkívül gazdag, sokrétű irodalmat szintetizáló rész, amely épít Nagy Beáta korábbi munkáira is. Nem csupán a strukturális tényezőket, hanem a kulturális elvárásokat is számba veszi, mindezt a globális trendek kontextusába ágyazva.

A negyedik fejezet a magyar és lengyel nőpolitika, illetve azok sikereinek és kudarcainak komparatív elemzése. A fejezet érdekessége, hogy a két ország számos szempontból hasonló, így jól összehasonlítható: közös az államszocialista múlt, valamint az illiberális jelen (Lengyelország esetében a közelmúlt). A könyv alaposan feltérképezi a posztállamszocialista átalakulásokat mindkét országban, részletezi és összeveti az új szabályozásokat és azok várható hatásait. Nagyon tanulságos látni, hogy bár mindkét országban illiberális kormányzat állt hatalmon, és mindkettő megkérdőjelezte a nemi egyenlőség relevanciáját, Lengyelországban a női politikai vezetők száma nem csökkent, a kvótarendszer érvényben maradt, és a vállalati vezetők között is szignifikánsan nőtt a nők aránya, miközben Magyarországon mindkét mutató visszaesett. A különbség okát Nagy Beáta a lengyel női szervezetek hatékonyságában, illetve a PiS hatalomra kerülésének időpontjában látja. Meggyőzően tárja fel és elemzi a hasonlóságokat és különbségeket, hangsúlyozva, hogy a nemi egyenlőség dinamikájának nem csupán egyéni, hanem politikai és társadalmi okai is vannak.

A könyv központi, legjelentősebb része az ötödik fejezet, amely először bemutatja a nők arányát a felsővezetésben Magyarországon. Rámutat arra, hogy bár a KSH adatai viszonylag magas női arányt jeleznek, e számok mögött erőteljes szegregáció húzódik meg: a közszférában jóval magasabb a női vezetők aránya, mint a vállalati szférában. Emellett figyelemre méltó, hogy a vezető pozícióban dolgozó nők lényegesen kevesebbet keresnek, mint férfi kollégáik. A szegregáció és a jövedelmi különbségek egyik fontos oka, hogy továbbra is a nőket tekintjük – és a nők is saját magukat tekintik – elsődlegesen felelősnek a háztartási munka és a gyermeknevelés ellátásáért.

Ezt a problémakört járja körül a fejezet magyarországi empirikus anyag alapján, 30 férfi és női vezetővel készített interjú segítségével. Három fő témakört tárgyal. Az első, a munka–magánélet viszonya, a nemzetközi irodalomban is alaposan kutatott terület. Nagy Beáta a határok kijelölését és újratárgyalását emeli ki kulcsstratégiaként, továbbá az egyensúly eltérő értelmezéseit és a kontroll fenntartásának fontosságát hangsúlyozza. Eredményei szerint a vezető pozícióban lévő nők és férfiak rugalmasan értelmezik a munka és magánélet közti határokat. A gyermekvállalás jelenti azt a kritikus pontot, ahol a női vezetők újragondolják e kérdést; a gyermekekért viselt elsődleges felelősség egyértelműen a nőkre hárul.

A fejezet második része a társas és házastársi támogatás szerepét vizsgálja, amelyet a női vezetők kiemelten fontosnak érzékelnek. Ebben az összefüggésben a férfiak szerepéről tett megállapítások is lényegesek: bár a férfiak is küzdenek a család és munka összehangolásával, az egyenlő részvétel a gyermeknevelésben sem számukra, sem környezetük számára nem tekinthető magától értetődőnek. A dolgozat egyik legérdekesebb eleme, hogy a gender nézőpont nem kizárólag a nők helyzetére korlátozódik, hanem azt is figyelembe veszi, miként járulnak hozzá a férfiak a nők egyenlőtlenségeinek fennmaradásához vagy éppen az egyenlőség létrehozásához, illetve hogyan hat a család és a női vezető házastárs a férfiak karrierjére. Ettől válik ez valódi „gender”, és nem pusztán „női szempontú” elemzéssé.

A fejezet harmadik része egy különálló kutatás eredményeit mutatja be, amely a digitális forradalom hatásait vizsgálja a női vezetők munka–magánélet dimenziójában. A dolgozat – összhangban a nemzetközi irodalommal – arra a következtetésre jut, hogy a digitális eszközök tovább lazították a munka és a magánélet közti határokat, ugyanakkor a megkérdezettek többsége úgy érzi, hogy a technológia összességében segíti e két szféra összehangolását. Ennek ellenére a munka „győzött”: a fizetett munkára fordított idő „határtalanná vált”, és – Nagy Beáta kifejezésével élve – kolonizálta a magánéletre, családra fordítható idő egy részét is.

Összességében a könyv fegyelmezetten felépített, jól megírt, alapos tudományos munka. A nemzetközi irodalom feldolgozása rendkívül gondos, az elméleti és empirikus állítások meggyőzőek. Az egyetlen kritikai megjegyzésem arra vonatkozik, hogy a könyv nem emeli ki kellőképpen azokat az állításokat, amely újak, és eltérnek az irodalomban már rögzítettektől. Talán a magyar társadalmi kontextus és történeti hagyományok azok, ahol ezeket kereshetjük, hasznos lenne tudni például, hogy érezhető-e és ha igen, ahhoz hogyan az államszocializmus, vagy a multinacionális vállalatok esetén a nemzetközi intézményrendszeri és értékrendi „kolonizáció” hatása abban, ahogy a nők és férfiak a munka és magánélet összehangolásáról beszélnek.

Ennek ellenére a műnek sok hasznos és Magyarországon nem ismert eredménye van, mind empirikus, mind elméleti téren.

**A doktori munka eredményeit elegendőnek tartom az MTA doktori cím megszerzéséhez,
és a nyilvános vita kitűzését támogatom.**

Budapest, 2026, január 20.

A handwritten signature in black ink, reading "Fodor Éva". The script is cursive and elegant, with the first letters of the first and last names being capitalized and prominent.

Fodor Éva

Professor of Gender Studies, CEU